

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 851/1-ХIII/11 27.06.2013. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој VI редовној седници, 27.06.2013. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: СТРАНИ РАДНИЦИ И СТРУЧЊАЦИ У ПРИВРЕДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1945-1950. ГОДИНЕ, докторанда Саше Илића.

За ментора је одређен проф. др Мирослав Јовановић.

Доставити: 1х Универзитету у Београду 1х Стручном сараднику за докторске дисертације 1х Шефу Одсека за правне послове 1х Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Милош Арсенијевић
--	---

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука _____ (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
04/1-2 бр. 6/2355	
(број захтева)	
28.06.2013.	
(датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Страни радници и стручњаци у привреди Југославије 1945-1950. године

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ историја

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Саша (Светомир) Илић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање:

Филозофски у Београду

Година дипломирања:

Назив магистарске

1995.

тезе кандидата:

Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена:

Година одбране магистарске тезе:

Обавештавамо вас да је

Наставно-научно веће

на седници одржаној 27.06.2013.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА <u>Проф. др Милош Арсенијевић</u>
--	--

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Сашу Илића

Име и презиме ментора: Мирослав Јовановић

Звање: Редовни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. *Србија 1804-2004: 200 година развоја оптерећеног дисконтинуитетима - седам теза*, Београд: Нова Европа, 2006.

2. *Криза историје: српска историографија и друштвени изазови краја 20. и почетка 21. века*, Београд 2009, 263. (са Радивојем Радићем)

3. «'Умреть за Родину': Первая мировая война или столкновение 'обычного человека' с тотальной войной», в: *Последняя война Императорской России*, Сб. статей под редакцией О.Р. Айрапетова, Москва 2002, с. 136-157.

4. „О „две Русије“ у српском друштву или Русија „за унутрашњу употребу“: слика Другог као идентитетско самодефинисање“, у: М. Јовановић (приређивач), *Срби о Русији и Русима: Од Елизавете Петровне до Владимира Путина (1750-2010) – Антологија*, Београд: Институт за теолошка истраживања ПБФ - Институт за новију историју Србије, 2011, с. 11-42.

5. „Русской песне тесно под южным небом, ей нужно пространство, высокое небо: Образ Балкан в восприятии Русских беженцев (1920-1940)“, в: *Человек на Балканах глазами русских*, Санкт Петербург 2011, с. 246-276.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа

обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Милош Арсенијевић

Кандидат: Саша Илић

Архив Народне банке Србије

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПРЕДЛОГА ТЕМЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Страни радници и стручњаци у привреди Југославије 1945-1950. године

Предмет истраживања

Српска и југословенска историографија, која је истраживање југословенске прошлости након Другог светског рата започела радовима о изградњи и функционисању партијске власти, политичким збивањима и правним приликама, а наставила их објављивањем тематских зборника архивске грађе о спољној политици и федерализму, у многоме је обогатила спознају о прошлости и подстакла је у новије време већи број историчара на обухватнији и тематски разуђенији истраживачки рад. Готово у исто време са историјским истицањем проучаваног периода појавиле су се квалитетне и изворно добро утемељене студије о привреди, селу, односу државе и цркве, културној политици, универзитету, при чему је видан напредак домаће историографије.

Распад Југославије и окончање историјске епохе нису само пробудили интересовање јавности, жељне брзих, лаких и манихејски једноставних одговора, за сагледавањем блиске прошлости (чије је потребе у знатној мери „задовољавала” плима мемоаристике и публицистике), већ су убрзали смелије заокрете историчара ка новим темама и истицање строжих стручних захтева за одговорно историографско истраживање. Учестали историографски напори током деценије пре и после окончања наведене историјске епохе, омогућили су процес њеног преиспитивања, али и објективније виђење саме епохе у којој је она настајала. Ту бисмо посебно подвукли радове Бранка Петрановића, Андреја Митровића, Милана Ристовића, Ђорђа Станковића, Љубодрага Димића, Мирослава Јовановића, Дубравке Стојановић, Мирослава Перишића и других. Савремена историографија је, поставши критичнија према свом идеолошком наслеђу и богатија за одређена теоријска знања, почела да се искушава на темама које, осим политичких, откривају и неке друге, такође битне

садржаје за историју послератног југословенског друштва и државе. Залагање за виђењем историје као тоталитета односа у прошлости значајно је проширило круг истраживачких интересовања. Захваљујући том напретку новије генерације историчара се лакше оријентишу ка научном и усуђују да се упусте у сложенија испитивања оног што има карактер трајања – процесе. Самим тим опало је интересовање за оно што је реконструкција, односно догађај, а постала су доступна знања о друштву и његовим особеностима, процесима модернизације, регионалним неуједначеностима, војсци, култури, елитама, менталитету, сударима идеологије и традиције, грађанству, забави, мањинама, маргиналним групама, и бројна друга, која приближавају историчаре идеалу целовитог сагледавања искустава југословенске државе.

Наведеном корпусу припада и тема „Страни радници и стручњаци у привреди Југославије 1945-1950. године” као један од, истраживачки и историографски, неиспитаних феномена који је имао значајан утицај на привредну, па и друштвену стварност послератне југословенске државе. Наведена тема део је појаве која је, иако не много позната, постојала и оставила значајан траг у југословенској стварности током више година након Другог светског рата – појаве боравка и рада великог броја страних стручних радника, више и високо образованих стручњака, па и врхунских експерата (у распону од занатски и индустријски квалификованог радничког кадра, до високообразованих врхунских специјалиста), као и зналаца у области уметности и културе, чија су занимања била дефицитарна у Југославији.

Из домена наведене појаве једино је релативно познато било постојање совјетских војних и цивилних стручњака у Југославији, који су, уосталом, послужили као *casus belli* у интрепартијском спору 1948. године. Међутим, наша истраживања, додуше ограничена немогућношћу коришћења архивских докумената полицијске и војне провенијенције, нису потврдила иоле значајнију бројност тих совјетских инструктора и стручњака, а нарочито њихов значајнији пословни ангажман, чиме и само питање повода за сукоб између југословенских и совјетских комуниста поприма нову светлост. Наместо совјетских привредних и других специјалиста који би у великом броју помогли југословенску обнову и њен индустријски раст и развој, и супротно очекивањима самог врха југословенске партије који је извесно време веровао да је питање дана када ће „бригаде“ совјетских инжењера похрлити у помоћ идеолошкој посестрими, изворна грађа нам нуди сасвим другу националну структуру стручњака (радника и специјалиста) који су се послератној Југославији „нашли при

руци“. Уместо очекиваних и прижељкиваних Совјета, Југославији су своју стручност понудили дојучерашњи непријатељи – првенствено Немци, али и Италијани, Бугари и Мађари. Сем њих, у Југославији су, током периода послератне обнове и првог петогодишњег плана, у привредним предузећима били запослени и држављани читаве лепезе других европских, па и ваневропских, земаља, додуше у симболичном броју. Нација која је по бројности својих припадника, запослених у својству стручних радника или високо и више образованих специјалиста у Југославији, далеко надмашила све остале била је немачка. Узрока томе је више али два су пресудна: огромна бројност немачких ратних заробљеника на територији Југославије, одакле је регрутован највећи део стручних радника и специјалиста, и који су, у замену за вишегодишње уговорно обавезивање на рад, добијали слободу, као и неспособност разорене немачке привреде да апсорбује постојећи стручни потенцијал, а нарочито у комбинацији с великим бројем избеглица из источних области некадашњег Рајха и других крајева источне и југоисточне Европе. Наравно, овим узроцима претходе југословенске потребе, које су, с обзиром на затечени образовни, стручни, социјални, привредни и сваки други ниво, биле огромне – нарочито у комбинацији са жељом за брзим и тоталним остваривањем „новог друштва“.

Генеришући се из два извора – корпуса ратних заробљеника на југословенском тлу и вишка (стручне) радне снаге у самој издељеној Немачкој – немачка стручна и специјалистичка популација запослена у југословенским привредним и другим предузећима и установама износила је у годинама 1946/47-1950/51. више од 10.000 људи. Радници и стручњаци из прве групе (иначе бројчано веће од друге групе) постајали су југословенски упосленици на тај начин што су претходно, у фази заробљеништва, показавши одређену стручност и вољу за радом, прихватили потписивање вишегодишњег (најчешће двогодишњег или трогодишњег) уговора о раду са привредним предузећем, за шта су добијали слободу и изједначење у правима са домицилним радницима, односно стручњацима. Другу групу Немаца у Југославији чинили су незапослени или „лоше“ упослени немачки грађани из све четири окупационе зоне, као и немачке „источне“ избеглице из Чехословачке, Пољске, Данцига итд. При ангажовању ове радне снаге важну улогу су имале југословенске дипломатско-конзуларне и војне мисије (најзначајнија је била војна мисија у Берлину) које су биле чворишта са којих је обављано врбовање потребне стручне и квалификоване радне снаге, и којима су се сами Немци обраћали у потрази за послом.

Мисије су посредовале између заинтересованих предузећа и Немаца, односно других странаца, учествовале у склапању посебних предуговора (о раду), организовале пријем стручњака и/или њихових породица и припремале и одашиљале транспорт ка Југославији. Након доласка у стање „затегнутости“ са СССР-ом 1948. године берлинска војна мисија чак је „кријумчарила“ немачке стручњаке на путу за Југославију.

Хронолошки оквир теме омеђен је, с једне стране, завршетком рата у Југославији и првобитним стабилизовањем привредних прилика (почетним покретом привредних делатности), с тим што првих годину, годину и по дана представљају уводни период. С друге стране, тему закључујемо 1950. годином и то из више општих и посебних разлога. Потврђено је да је то година која представља прву истинску прекретницу у послератној историји југословенске државе. Према мишљењу М. Перишића (*Велики заокрет 1950: Југославија у трагању за властитим путем*, у: Писати историју Југославије: виђење српског фактора, Београд, 2007), иако примарно дефинисаном за поље културе и културне политике, „заокрет 1950. године, несумњиво по прокламованим циљевима, а посебно по ономе што је уследило каснијих година, заслужује да буде означен као прекретница у историји послератне Југославије, са далеко широм димензијом од оне коју подразумева 'идејни прелом' у стваралаштву“. Наиме, након периода потпуне идеолошке једносмерности (1945-1948) уследила је година 1949. у којој носиоци југословенске политике нису имали јасне одговоре на питања која су се отворила и у којој су идејне матрице биле генерисане инерцијом, уз тек по коју најаву другачијег курса, да би се 1950. године дошло до одговора куда и како даље. Те године партија на власти (КПЈ) демонстрира унутрашњу снагу да мења саму себе и постаје носиоцем промена које подстичу на извесни заокрет у начину мишљења. Измењена духовна клима имаће своје реперкусије и у другим сферама политичког, привредног и друштвеног живота.

После започетог процеса „децентрализације и демократизације“ (1949), долази почетком 1950. године до формирања већег броја радничких савета као нових тела у управљању привредним организацијама, и јуна исте године до увођења радничког самоуправљања као озакоњеног система (Основни закон о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима), што ће изазвати велике последице у сфери друштвених односа. Такође крупне промене уследиле су, почев од фебруара 1950. године, и у организацији државног апарата, када је Президијум Народне скупштине ФНРЈ донео низ мера из области привреде и изградње. Година 1950.

означава преломницу и када су у питању билатерални односи са већим бројем земаља *западне хемисфере*: најпре на првом заседању нове југословенске скупштине Јосип Броз Тито је отворено изразио намеру за побољшањем односа са Италијом, Грчком и Аустријом, затим, вођени су преговори о трговинским односима са Француском и даље су се развијали такви односи са Холандијом, Великом Британијом, Западном Немачком и Швајцарском, потом је септембра месеца дошло до прве посете британске Лабуристичке партије Југославији, а 20. октобра је отпочела размена нота с владом Сједињених Америчких Држава која ће резултирати доношењем америчког *Закона о хитној помоћи Југославији од 1950. године* (29.12.1950) и потписивањем споразума о пружању помоћи у храни „народу Југославије“ као и хитној помоћи за потребе југословенских оружаних снага (6.1.1951).

На међународном плану, што је значајно с обзиром на главни извор из кога је регрутована страна радна снага за потребе Југославије (Немачка), 1950. године је објављен *Шуманов план* о образовању заједничког руководства индустрија угља и челика Немачке и Француске, што ће, уз друге факторе који су утицали на регенерацију западног дела Европе, убрзати консолидацију општег стања у Немачкој (западним зонама) и поспешити привредни развој, који је већ достигао завидан ниво.

Коначно, постоји и више посебних разлога за прихватање овог хронолошког свођења теме. Најпре, 1950. године стасала је прва генерација југословенске „социјалистичке“ техничке интелигенције школоване на четворогодишњим студијама, тако да ће се следеће године већ званично оперисати информацијама како су факултети и стручне школе „дали довољан број младог стручног кадра“ (Допис Савета за народно здравље и социјалну политику, пов. бр. 458, 29.10.1951, упућен Министарству иностраних послова ФНРЈ). Затим, 1950. је година када се реорганизују послови на посредовању рада и обављају прве ревизије радних места (у циљу снижавања трошкова производње, спровођења штедње и правилнијег распоређивања радника и службеника), те су се, по први пут након рата, појавили „мањи или већи вишкови радне снаге“. Даље, то је била прва година у којој се уводе крупнија ограничења у запошљавању страних стручњака (посебно нижег специјалистичког кадра, за који се захтева закључивање нових уговора с препорученим роком од 6 месеци до годину дана), и у којој се тражи одлучна ревизија стварних потреба за страним стручњацима. Такође, 1950. године већ је великом броју бивших заробљеника истекао обавезни уговорни рок од две или три године, и многи од њих нису били вољни да уговор продуже. Коначно, ангажовање

страних стручњака захтевало је знатна средства у ефективном страном новцу (девизама), који је, с обзиром на финансијску кризу и економску блокаду с Истока, био више него потребан, тако да ће већ следеће године тај разлог бити наведен као један од битнијих у сугерирању предузећима да за уговоре који су истекли више не инсистирају на продужетку (осим изузетно).

Наравно, страни стручњаци су били на раду у југословенским привредним предузећима и у периоду након 1950. године, али било их је из године у годину све мање, промењена је како методологија њиховог ангажовања, тако и одговорни ресор, и узео је маха процес „спуштања“ решавања оперативних питања с федералног на републички ниво, чиме је савезна држава изгубила ионако слабо успостављену контролу над битним сферама ангажовања страних стручњака у Југославији.

Циљеви истраживања

Као резултат истраживања очекујемо разјашњење више непознатих (или мало познатих) појава о, и у вези са, страним радницима и стручњацима у привреди Југославије кроз њихову анализу. С обзиром на знатно виши образовно-стручни и искуствени ниво страних „југословенских радника“ у односу на домаћу радну снагу и с обзиром на огромне потребе које је југословенска привреда имала, у епохи „освајања“ индустријализације и електрификације, за све тананије издиференцираним специјалностима у производном поступку и процесу, сматрамо да ће истраживање одговорити на питање квалитативног домета који је ова специјална група страних уписаника у Југославији остварила.

Затим, истраживање треба да, што је могуће више, одговори на одређене квантификационе захтеве – бројност страних и немачких радника и стручњака у Југославији, стручни, квалификациони и професионални ниво странаца запослених у привреди ФНРЈ, њихов распоред по републикама и гранама привреде, старосну, породичну, полну, домицилну структуру посматране групе и слично.

Даље, намера је да се истраживањем осветли и друштвено-историјска страна проблема: мотивација странаца, првенствено Немаца, за запослењем у Југославији (различити мотивациони фактори ратних заробљеника и „споља“ ангажованих стручњака), ступање у контакт, долазак у земљу и предузеће, смештај, сусрет са новом

околином, пословна сарадња и нетрпељивост, утицај „бремена“ тек минулог рата, несугласице, спорови и сукоби, свакодневица, државни надзор, контрола и идејно-политички утицаји.

Такође, циљ истраживања јесте и сагледавање појаве кроз конкретне одабране примере ангажовања стране стручне радне снаге и то како са фокусом на појединце (неки од најеминентнијих страних стручњака, који су радили са комплетним својим тимовима на крупним привредним пројектима), тако и на привредне субјекте (поједина градилишта или пројекти који су посебно били подржани радом страних експерата).

Коначно, истраживање би требало да пружи биланс боравка страних стручних радника и специјалиста у Југославији, тј. њеној привреди у посматраном периоду – цену боравка и рада страних стручњака, цену добити услед њиховог боравка и рада, те резултат примене знања.

У ранијој југословенској и српској историографији питање страних, а међу њима и немачких радника и стручњака није детаљније обрађивано. Та тема није представљала никакав табу пошто се о раду страних стручњака у Југославији још 1950. године јавно изразио и сам Тито (у одговору на питање новинара који је имао контакт са ангажованим швајцарским инжењерима маршал Југославије је рекао: „Југославија ће користити и даље стране стручњаке који су јој потребни, али то зависи од њених девизних могућности“ // V. Dedijer, *Dokumenti 1948*, knjiga treća, Beograd, 1980, 59). Ипак, у историографским радовима тек се узгред и местимично може срести с том појавом и то у обиму не већем од неколико пасуса. Тако Б. Петрановић (*Прилог изучавању планирања и финансирања привредне обнове у Југославији 1945-1946* // Југословенски историјски часопис, бр. 2, Београд, 1963) само помиње рад ратних заробљеника и извесну помоћ у стручњацима од стране Унре (*Помоћ УНРЕ Југославији* // Историја XX века, Зборник радова II, Београд, 1961), Радмила Радић (*Друштвено-економски положај радничке класе у Србији у периоду од 1945. до 1950* // *Токови револуције*, XX-XXI, Београд, 1988) апострофира, како заробљенички рад, тако и тешкоће настале 1948. године услед отпуштања (репатрирања) више десетина хиљада немачких ратних заробљеника, па и помиње друге стране и немачке стручњаке ангажоване за рад у Србији, и Јарослав Дашић (*Индустрија чачанског краја 1885-1946. Машињство и електрика*, Чачак, 1995) тек наводи имена неколико Немаца који су 40-их година 20. века радили у индустрији чачанског краја. Коначно, Боро Мајданац

(*Индустријализација и пораст радничке класе у Србији 1947-1952. године*, Београд, 1981), у склопу образлагања начина за превазилажење недостатка радне снаге у Србији, у најкраћим цртама наводи појаву рада логорисаних, па из заробљеништва ослобођених Немаца, као и рад „споља“ ангажованих стручњака. Тек у најновије време појавио се чланак колеге Слободана Селинића (*Stručnjaci iz Čehoslovačke u Jugoslaviji 1945-1948 // Istorija 20. века*, 2, Београд, 2009) у коме се на десетак страна говори о доласку чехословачких стручњака на рад у Југославију, о политици „врбовања“ тих стручњака, њиховој бројности, условима живота и значају „за развој Југославије и њене привреде“. Међутим, мали обим рада, његова ограниченост на једну земљу, као и невелика изворна подлога, и поред крупних тема којих се додирује, нису омогућили, што није ни била ауторова намера, обраду, сагледавање и образлагање читавог феномена учешћа стране стручне радне снаге у послератној југословенској привреди.

С друге стране, архивска грађа својим обимом и разноврсношћу задовољава потребе темељног истраживања теме и њеног студиозног излагања. Она се налази расута у више од 40 архивских фондова и збирки првенствено привредне, или организационе провенијенције (међу њима су у Архиву Југославије значајнији: Министарство рада, Министарство рударства, Министарство индустрије, Министарство тешке индустрије, Министарство грађевина, Министарство финансија, Министарство електропривреде, Министарство лаке индустрије, Савет за машиноградњу, Савет за пољопривреду и шумарство, Привредни савет, Главна управа за план, Генерални секретаријат Владе ФНРЈи Централни комитет Савеза комуниста Југославије, и у Архиву Србије: Централни комитет Савеза комуниста Србије). Из наведених разлога сматрамо да се наша потреба да у форми монографске студије обрадимо тему страних стручњака у југословенској привредној стварности по окончању Другог светског рата, може сматрати оправданим циљем истраживања.

Основне хипотезе

- Привредни опоравак Југославије у годинама непосредно након Другог светског рата и темеље будућег развоја умногоме су поставили страни стручњаци (страни радници и експерти на привременом раду у Југославији).
- Послератна помоћ Совјетског Савеза Југославији у људству (тзв. цивилним и војним стручњацима) није била адекватна обиму који се очекивао, а

нарочито обиму који је у пропагандном рату после 1948. године истицан (мада југословенска страна није ни тада ништа учинила да „призна“ изостанак раније очекиване помоћи).

- Поједини привредни субјекти, индустријски погони и технолошке линије на би били покренути у посматраној историјској епохи без ангажовања страних стручњака, или би њихови производни и пословни донети били осетно слабији од постигнутих.
- Понуда југословенских власти појединим ратним заробљеницима да „откупе“ слободу у замену за двогодишњи или трогодишњи уговор о раду је делу ратних заробљеника умногоме олакшала живот.
- Иако је постао јако одговарајући правни оквир за боравак и рад страних држављана у Југославији, и иако они формално били изједначени с домаћом радном снагом, суштински су постојале разлике (посебно у односу страни радник/стручњак – локална бирократија).

Метод истраживања

Методолошки оквир условљен је предметом истраживања и његовим циљевима. Наше истраживање ће поред класичног историографског приступа у истраживању обухватити и квантитативни приступ и студију случаја.

Основни метод нашег истраживања јесте историографски метод који се базира на прикупљању и класификовању изворне грађе и литературе, њиховој критичкој анализи, сређивању резултата, сумирању, и на крају експозицији, која укључује тумачења и закључке. Основна изворна грађа је доступна у архивским фондовима Архива Југославије, али у циљу провере једног „федералног“ феномена на нивоу републике (као чланице федерације), области или појединачног предузећа, консултоваћемо релевантну грађу Архива Србије и Историјског архива Ниша, а ради допуне финансијског аспекта ангажовања стране стручне радне снаге проверићемо и документацију Архива Народне банке Србије.

Како се предмет истраживања повремено додирује с економским, социолошким, правним и демографским појавама и феноменима, то ћемо, сходно потреби, користити моделе присутне приликом истраживања у тим наукама. Тако се очекује примена квантитативног метода и статистике како кроз економетријске моделе, тако и кроз

демографске, с тим да ће претежни део статистичких податка бити прикупљен директном анализом извора. Дефинисање статистичких скупова биће, поред њиховог квантификовања, и предмет квалитативног (историјског) тумачења. Такође, сходно потреби анализираће се легислатива (општа и појединачна) која прописује правни оквир рада и живота странаца у Југославији. Намера нам је и примена социолошких метода, историјско-антрополошког приступа, при чему би се странци посматрали као друштвена група и социјални и културни феномен, као и обављање разговора са лицима која су имала додир са страним стручњацима у епохи коју истражујемо.

Значај истраживања

Проучавање и темељно сагледавање учешћа стране стручне радне снаге у привреди друге Југославије, и то у првим њеним годинама, сматрамо значајним за боље и обухватније разумевање предметне епохе. Југословенска послератна историја биће додатно осветљена не само са фактографског аспекта, већ и са друштвено-историјског. Српска историографија, али ни историографије других земаља насталих на подручју бивше Југославије, као ни оних о чијим ће грађанима бити овде речи, нису монографски обрадиле предметну тему, мада је њено присуство у епохи било очигледно, и како ћемо потврдити на крају истраживања, веома важно. Стога сматрамо да је наведену тему неопходно проучити ради бољег разумевања друштвене историје (аспекти модернизације, мобилности радне снаге, трансфера знања, свакодневице и др.) социјалистичке Југославије до почетка 50-их година 20. века, али и историје југоисточне и средње Европе.

Поред историографских резултата до којих ћемо доћи у поступку истраживања, намера нам је да дамо допринос и методологији историјске науке. Наиме, очекујемо да укрштањем методолошких поступака већег броја наука и научних дисциплина са методима историјске науке допринесемо објективнијем и „тоталнијем“ сагледавању појаве. Без претензија да ћемо овом тезом дати коначан одговор на питање о утицају стране радне снаге у сваком сегменту послератне Југославије у описаној епохи, тим пре што предмет нашег истраживања неће бити поље уметности, културе и „терцијарних делатности“, намера нам је да тему представимо стручној јавности, осветлимо је колико год је то могуће више и подстакнемо даља истраживања у том правцу (сагледавање

деловања странаца у ванпривредним секторима, компаративна истраживања појаве у другим државама и сл.).

Композиција студије

Рад ће се састојати из предговора, уводног дела, пет тематских поглавља и завршног поглавља (закључка).

Предговор рада садржаће предмет и циљ истраживања, а нарочито упознавање са појавом у контексту епохе, са објашњењем друштвених група које су укључене, односно искључене из студије, као и дефинисање термина који ће се користити у раду: радник, стручњак, странац, Немац, ослобођеник и сл. Даље, приказаће се просторни, хронолошки и садржински оквир којим ћемо се бавити у студији, затим истраженост теме и изворна подлога, као и методолошки приступ проблему (сагледавање ове друштвено-историјске појаве укрштањем више разнородних методолошких поступака: статистичке анализе, економско-историјских поступака, социолошких и социопсихолошких аспеката, квантификација, студија случаја).

Увод ће садржати осврт на привредне, саобраћајне, образовне и уопште развојне прилике (и потребе) међуратне Југославије, као и осврт на боравак страних стручњака у Краљевини Југославији. Даље, изложиће се у главним цртама последице Другог светског рата по југословенску привреду и инфраструктуру, као и демографски губици, с посебним освртом на губитке у такозваној техничкој интелигенцији. Такође, овде ћемо дати основни преглед последица рата у Европи, нарочито у Немачкој и у Средњој Европи (од физичких и материјалних губитака и штета до феномена масовног расељавања и осећаја безнађа).

Прво поглавље разраде осликаће стање у југословенској **привреди у новим условима** – економију коју гради идеологизовани победник у рату и револуцији – и у њему ће се изложити однос идеологије и развоја, виђен очима Комунистичке партије (императивно пресликавање метода, поступака и схватања револуције у привредни живот, обнова и изградња, индустријализација и електрификација, петогодишњи план, „револуција“ у саобраћају, образовању итд.), као и стварно стање (расположивост стручног радничког и специјалистичког кадра у земљи, дубоко у бројевима несагласног с огромним развојним амбицијама. Приказаће се стање радне снаге у Југославији и

њених квалификација на крају рата, као и ондашње процене потреба за стручном и квалификованом радном снагом способном да спроведе разне пословне захтеве у већ високо технологизованим областима електропривреде и индустрије. Такође, описаће се покушај решавања питања мањка квалификоване радне снаге уз помоћ Совјетског Савеза, али и неуспех тог „пројекта“, као и сагледавање реалности – да су извори потребне радне снаге у странцима (немачким заробљеницима који су логорисани на територији Југославије и грађанима других, претежно средњоевропских, разорених или осиромашених, земаља). Такође, ово поглавље ће садржати разматрања о правном аспекту доласка, боравка и рада странаца у Југославији, као и осврт на однос ригорозног стаљинизма према стручности, односно знању.

У поглављу које ће се односити на **странце – југословенске раднике** приказаћемо поступак превођења дела немачких ратних заробљеника (одабраних, али и заинтересованих) у статус „ослобођеника“, тј. лица која су у замену за уговор о раду добила слободу, при чему ћемо настојати да прикажемо што реалнију слику услова живота и рада у заробљеничким логорима, као и услове које су могли добити радом у поједином предузећу. Даље, овде ће се изложити околности ангажовања најбројније и најпродуктивније групе странаца на раду у Југославији – Немаца из Немачке, Аустрије и других држава које су биле у саставу Трећег рајха, и то како њихову намеру да пронађу посао по сваку цену, тако и успостављање контаката, поступке преговарања и договарања и транспортовања до Југославије кроз саобраћајно разорену средњу Европу. Ту ће бити изложене технике у вези с ангажовањем немачких стручњака, назначени кључни пунктови за њихово врбовање и окупљање, описане конфликтне ситуације с представницима других држава „жељних“ стручне радне снаге, означене надлежне институције у земљи за то питање, као и њихов рад. Овде ће такође бити описане и техника ангажовања странаца из других земаља (Италије, Чехословачке, Мађарске, Бугарске). Даље, биће приказано путовање странаца из пунктова за окупљање до Југославије, а онда и по Југославији до коначног одредишта, као и долазак страних радника и стручњака у предузећа (пријем, рад, тешкоће, сукоби). Коначно, овде ће бити приказани елементи надзора државе и партије над странцима на раду у Југославији.

Поглављем о **структури и распореду страних радника и стручњака** настојаћемо да путем статистичке анализе утврдимо типологију и прикажемо ко су они уопште, одакле долазе и каквог су државног и националног порекла, затим који ниво

образовања поседују и којег профила, које су животне доби, којег породичног статуса, кога издржавају у „матичној“ земљи и слично, а на основу архивске грађе персоналне провенијенције покушаћемо да утврдимо стварни професионални квалитет. Покушаћемо и да утврдимо што прецизнији број стручњака који су у Југославију довели своје породице. Такође, овде ћемо дати слику распрострањености страних радника и стручњака по Југославији (према значајнијим индустријским центрима, привредним гранама и делатностима).

Четвртим поглављем, о **друштвеном животу** странаца на раду у Југославији, осликаћемо њихов долазак у нову средину, смештај и (не)сналажење, као и компромисе који се чине са околином. Ту ћемо приказати свакодневни живот страних стручњака (самаца и оних који су дошли с породицом), проблеме око снабдевања, услове становања и грејања, школовање деце, дружење с другим странцима, културни живот. Такође, ту ће бити речи и о тешкоћама на радном месту (неспоразуми, жалбе, професионални и лични сукоби, неразумевање администрације, процедурални пропусти, инцидентни појединци: авантуристи, преваранти и шарлатани и сл.), као и о разноврсним очекивањима странаца (професионална сатисфакција, жеља за одласком на одмор или за повратком кући). Такође, покушаћемо да на појединим примерима докучимо осећај средине који су странци на привременом раду у Југославији развили.

У форми **студије случаја**, у следећој целини, покушаћемо да осветлимо неколико карактеристичних или најзначајнијих примера рада странаца у југословенској привреди. У неколико слика приказаћемо ангажман једног од водећих стручњака у области електропривреде, проф. А. Лудина, који је са својим комплетним тимом радио на изградњи електроенергетског система, као и скице изабраних пројеката и градилишта у којима су странци оставили видан траг (хидро- и термоелектране, железаре, рудници).

Завршно поглавље представљаће, поред сумирања резултата истраживања и својеврсни **биланс боравка** којим би се утврдила цена боравка и рада страних радника и стручњака, с једне, као и цена добити услед њиховог боравка и рада, с друге стране, односно какви су били резултати примене знања.

Структура рада

- Предговор
- Увод
- Привреда у новим условима / околностима
- Странци – југословенски радници
- Структура страних радника и стручњака
- Ми и они – друштвени живот
- Студије случаја (портрети, пројекти, градилишта)
- Биланс боравка (закључак)

Преглед извора и литературе

Извори

Архив Југославије

Генерална дирекција металургије

Генерални секретаријат Владе ФНРЈ

Главна управа за план

Комитет за социјално старање

Министарство грађевина

Министарство електропривреде

Министарство индустрије

Министарство лаке индустрије

Министарство рада

Министарство рударства

Министарство тешке индустрије

Министарство финансија

Председништво Владе ФНРЈ

Президијум Народне скупштине ФНРЈ

Привредни савет

Савез социјалистичке омладине Југославије

Савезна планска комисија

Савет за енергетику и екстрактивну индустрију

Савет за машиноградњу

Савет за народно здравље и социјалну политику

Савет за пољопривреду и шумарство

Централни комитет Савеза комуниста Југославије

Архив Србије

Централни комитет Савеза комуниста Србије

Историјски Архив у Нишу

Народни одбор Града Ниша

Архив Народне банке Србије

Фонд Народна банка, подфонд Народна банка Југославије (1945-1992)

Објављени извори

Böhme, Kurt W., *Die Deutschen Kriegsgefangenen in Jugoslawien 1944-1949, 1949-1953*, 1-2, München 1962, 1965

Dedijer, Vladimir, *Dokumenti 1948*, I-III, Beograd, 1980

Dresdner and Deutsche Banks: Special report, Military Government of Germany (US Zone), Prepared by Finance Division, June 1947 (34)

Други конгрес КП Србије, Београд, 1949

Записници НКОЈ-а и Привремене владе ДФЈ 1943-1945, прир. Бранко Петрановић, Љиљана Марковић, Београд, 1991

Југословенско-совјетски односи 1945-1956, зборник докумената, Београд, 2011

Кризман, Богдан, *Свједочанства о другом свјетском рату. Одломци из мемоара и кроника (Schmidt, Gafenco, Anfuso, Goebels, Hassel, Stettinius, Bernadotte)*, Загреб, 1952

Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, I-II, München / Sindelfingen, 1997

Петрановић, Бранко, *Југославија 1918-1984. Збирка докумената*, Београд, 1985

Privredna politika Vlade FNRJ. Zapisnici Privrednog saveta Vlade FNRJ 1944-1953, knj. 1-4, прир. др Богдан Лекић, проф. др Мiodrag Зећевић, Београд, 1995

Седнице ЦК КПЈ 1948-1952, Извори за историју СКЈ, прир. Бранко Петрановић, Ранко Кончар, Радован Радоњић, Београд, 1985

Литература (општа литература, зборници радова, монографије)

Aspekte deutscher Außenpolitik im 20. Jahrhundert, Hg. W.Benz, H.Graml, Stuttgart, 1976

Auswanderer – Wanderarbeiter – Gastarbeiter. Bevölkerung, Arbeitsmarkt und Wanderung in Deutschland seit der Mitte des 19. Jahrhunderts, Hrsg. Klaus J. Bade, Referate u. Diskussionsbeiträge, Ostfildern, 1984

- Barbalić, Radojica, Pulko, Milan, *Titovo brodogradilište u Kraljevici*, Zadar, 1966
- Bekić, Darko, *Jugoslavija u hladnom ratu, Odnosi s velikim silama 1949-1955*, Zagreb, 1988
- Berend, Ivan Tibor, Ranki, Georg, *Economic Development in East-Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, New York, 1974
- Bičanić, Rudolf, *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*, Cambridge, 1973
- Bilandžić, Dušan, *Historija SFRJ. Glavni procesi*, Zagreb, 1979
- Bilandžić, Dušan, *Ideje i praksa društvenog razvoja Jugoslavije 1945-1973*, Beograd, 1973
- Bilanz des Zweiten Weltkrieges. Erkenntnisse und Verpflichtungen für die Zukunft*, Verlag Gerhard Stalling, Oldenburg, Hamburg 1953
- Bošnjović, Ilijas, *Preobražaj ekonomske strukture radne snage i stanovništva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1966
- Bukurov, Branislav, *Poreklo stanovništva Vojvodine*, Novi Sad, 1957
- Bussière, Eric, Griset, Pascal, Bouneau, Christophe, Williot, Jean-Pierre, *Industrialisation et sociétés en Europe occidentale (1880-1970)*, Paris, 1998
- Čalić, dr Dušan, *Industrijalizacija FNRJ*, Zagreb, 1957
- Čalić, Dušan, *Izgradnja industrije u FNRJ*, Zagreb, 1957
- Čalić, Dušan, *Izgradnja teške industrije i njena uloga u privrednom razvitku FNRJ (u razdoblju od 1946 do 1957)* // Rad JAZU.- knj. 8, Zagreb, 1950
- Čalić, Dušan, *Planiranje privrede FNRJ*, Zagreb, 1950
- Čepo, Zlatko, *Željezara Sisak 1938-1978*, Sisak, 1978
- Deutschland im Zweiten Weltkrieg*, Bd. 1-6, Berlin, 1974, 1975, 1979, 1981, 1984, 1985
- Dobrinčić, Martin, *Privredni sistem FNRJ: skripta za stručne ispite državnih službenika*, Zagreb, 1951
- Dorić, Edo, Gorički, Ivan, *Sto godina tvornice koža Osijek 1873-1973*, Osijek, 1973
- Ekonomski leksikon*, Beograd, 1975
- Garodi, Rože, *Velika prekretnica socijalizma*, Beograd, 1970
- Gillingham, John, *Coal, steel, and the rebirth of Europe, 1945-1955: the Germans and French from Ruhr conflict to economic community*, Cambridge University Press, 1991
- Hallgarten, George W. F., Radkau, Joachim, *Deutsche Industrie und Politik, von Bismark bis Heute*, Frankfurt am Main, 1974
- Herbert, Ulrich, *Best. Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft. 1903–1989*, Bonn, 1996, 3. Auflage 1997
- Herbert, Ulrich, *Fremdarbeiter. Politik und Praxis des „Ausländer-Einsatzes“ in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches*, Berlin/Bonn 1985, 3. Auflage 1999

- Herbert, Ulrich, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland. Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge*, München 2001
- Hobsbaum, Erik, *Doba ekstrema. Istorija kratkog 20. veka 1914- 1991*, Beograd, 2004
- Horvat, Branko, *Ogled o jugoslavenskom društvu*, Zagreb, 1968
- Horvat, Branko, *Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije*, Beograd, 1970
- Ivanović, Vladimir, *Geburtstag pišeš normalno - jugoslovenski gastarbajteri u SR Nemačkoj i Austriji 1965-1973*, Београд, 2012
- Ivanuša, Vilko, Cesar, Karlo, *100 godina staklane „Straža“ 1860-1960*, Varaždin, 1960
- Jović, Dragiša, Runjić, Anđelko i dr., *„Đuro Đaković“ Industrija šinskih vozila i energetskih postrojenja*, Zagreb, 1971
- Jugoslavija 1945-1964, Statistički pregled*, prir. Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965
- Kalić, Dušan, Žic, Anton i dr., *100 godina 1872-1972. Tvornica duhana i ambalaže Rovinj*, Koper, 1972
- Kalvokorezi, Piter, Vint, Gaj, *Totalni rat*, Beograd, 1987
- Kardelj, Edvard, *O osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ*, Beograd, 1953
- Kaser, Karl, *Economic History of Eastern Europe 1919-1975*, Oxford, 1986
- Klemenc, Janko, *Privredna politika zapadne Evrope*, Beograd, 1961
- Klen, Danilo, Kolombo, Marijan, *INA rafinerija Rijeka 1882-1972*, Zagreb, 1973
- Kljakić, Dragan, *Izgubljena pobeda generala Markosa. Građanski rat u Grčkoj i KPJ 1946-1949*, Beograd, 1987
- Kocka, Jürgen, *Les employes en Allemagne 1850-1980, Histoire d'un groupe social*, Paris, EHESS, 1989
- Kolar-Dimitrijević Mira, Čepo Zlatko, *INA rafinerija Sisak 1927-1977*, Sisak-Zagreb, 1977
- Kresal, France, *Predilnica v Litiji 1886-1976*, Odbor za proslavo, Litija, 1976
- Krizman, Bogdan, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941*, Zagreb, 1975
- Kukoleča, dr Stevan, *Analiza privrede Jugoslavije pred Drugi svetski rat*, Beograd, 1956
- Lampe, John R., Jackson, Marvin R., *Balkan Economic History 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Bloomington, 1982
- Lampe, John R., Prickett, Russell O., Adamović, Ljubiša S., *Yugoslav-American Economic Relations Since World War II*, Duke University Press, Durham, 1990
- Ljiljak, Milan, *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1975
- Maček, Olga, *Naši šumski radnici*, Zagreb, 1948
- Madžar, Ljubomir, *Suton socijalističkih privreda*, Beograd, 1990
- Mirković, Mijo, *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb, 1952

- Mitchell, Bryan R., *International Historical Statistics. Europe 1750-1988*, London, Stockton Press, 3rd edition, 1992
- Mohorič, Ivan, *Bombažna predilnica in tkalnica v Tržiču, Nastanek, razvoj in delo 1885-1960, Zgodovina obrati in industrije v Tržiču 2*, Tržič 1960, Ljubljana, 1960
- Morpurgo, Josip, *“Dalmacija-cement” 1865-1965*, Split, 1965
- Neubacher, Hermann, *Sonderauftrag Südost 1940-1945, Bericht eines friegenden Diplomaten*, Göttingen, 1956
- Pečujlić, Miroslav, *Budućnost koja je počela*, Beograd, 1971
- Pečujlić, Miroslav, *Horizonti revolucije, Studije iz političke sociologije*, Beograd, 1970
- Pijade, Moša S., *About the legend that the Yugoslav uprising owed its existence to Soviet assistance*, Beograd, 1950
- Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora // Biblioteka zbornici radova*, INIS, Beograd, 2007
- Primorac, Milena, *Strani radnici: sociološki aspekti privremene ekonomske emigracije*, Beograd, 1980
- Sugar, Peter, *Industrialisation in Bosnia and Herzegovina*, Seattle, 1963
- Sundhaussen, Holm, *Geschichte Jugoslawiens 1918-1980*, Stuttgart, 1982
- Sundhaussen, Holm, *Istorija Srbije od 19. do 21.veka*, Beograd, 2009
- The Fontana Economic History of Europe: 5, Twentieth century*, ed. Carlo M. Cipolla, London, 1976
- Ulam, Adam, *Nedovršena revolucija: marksizam i komunizam u modernom svetu*, Beograd, 1990
- Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larousse, I-V*, Beograd, 2006-2011
- Vidaković, Zoran, *Moderne proizvodne snage i revolucionarna praksa. Sutrašnjica o kojoj rešavamo danas*, Beograd, 1969
- Vukčević, Risto, *Industrijalizacija i deagrarizacija u Jugoslaviji*, Titograd, 1983
- Vukmanović, Svetozar – Tempo, *Revolucija koja teče, Memoari*, Tom II, Beograd, 1971
- Wehler, Hans-Ulrich, *Nationalitätenpolitik im Jugoslawien. Die Deutsche Minderheit 1918-1978*, Göttingen, 1980
- Wyman, Mark, *DPs: Europe's Displaced Persons 1945-1951*, Philadelphia, 1998
- Živković, Nikola, *Ratna šteta koju je Bugarska učinila Jugoslaviji 1941-1944*, Beograd, 1985
- Živković, Nikola, *Ratna šteta koju je Italija učinila Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu*, Beograd, 1991

- Živković, Nikola, *Ratna šteta koju je Nemačka učinila Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu*, Београд, 1975
- Алексић, Драган, *Привреда Србије у Другом светском рату*, Београд, 2002
- Андрејевић, Севделин, *Пивара Ниш: 100 година пиваре 1884-1984*, Ниш, 1984
- Богавац, Томислав, *Становништво Београда 1918-1971*, Београд, 1976
- Брезник, Душан, *Кретање, структура и пројекције становништва 2*, Београд-Нови Сад, 1968
- Броз, Јосип Тито, *Изградња нове Југославије*, књ. I-IV, Београд, 1947-1952
- Велике силе и мале државе у Хладном рату 1945-1955. Случај Југославије*, Београд, 2005
- Војводина 1944-1954, Алманах поводом 10-годишњице ослобођења*, Нови Сад, 1954
- Вукмановић, Светозар – Темпо, *Економски проблеми Југославије*, Београд, 1955
- Вукмановић, Светозар – Темпо, *Привредни развој и социјалистичка изградња 1848-1958*, Београд, 1964
- Гершковић, Леон, *Документи о развоју народне власти, Приручник за изучавање историје народне власти на факултетима, школама и курсевима*, Београд, 1948
- Гледис, Џон Л., *Хладни рат. Ми данас знамо*, Београд, 2003
- Глишић, Венцеслав, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941-1944*, Београд, 1970
- Гњатовић, Драгана, *Улога страних средстава у привредном развоју Југославије*, Београд, 1989
- Гречић, Владимир, *Савремене миграције радне снаге у Европи*, Београд, 1975
- Дашић, Јарослав, *Индустрија чачанског краја 1885-1946. Машинство и електрика*, Чачак, 1995
- Димић, Љубодраг, Јовановић, Мирослав, Стојановић, Дубравка, *Модерна Србија 1804-2004: три виђења или позив на дијалог*, Београд, 2005
- Драгишић, Петар, *Југословенско-бугарски односи 1944-1949*, Београд, 2007
- Ћилас, Милован, *Разговори са Стаљином*, Београд, 1990
- Ђорђевић, Вера, Поповић, Драгомир, *Демографска библиографија радова из демографије објављених од 1945-1961*, Београд-Нови Сад, 1963
- Енциклопедија српске историографије*, прир. Сима Ћирковић, Раде Михаљчић, Београд, 1997
- Ефински, Киро, Икономов, Санде, *Фабрика за чоколади, вафли и бонбони Европа 1882-1972*, Скопје, 1973

Зборник радова поводом 75 година живота академика Енвера Реџића, Сарајево, 1990

Златковић, Живорад, *Историјат и развој трговине у СР Србији*, Београд, 1972

Индустрија Србије 1939. и 1946-1965. Индустриска производња; Запослено особље; Производна потрошња; Допунски подаци, Завод за статистику Србије, Београд, 1967

Индустријско енергетски комбинат Костолац 1870-1970, Одбор за прославу 100 година рудника и 25 година термоелектране, Костолац-Пожаревац, 1971

Информативни приручник о Југославији, књ. 1, св. 1-21, Београд, 1948-1951

Историја Београда, књ. 3, Петогодишњи план, ур. Васо Чубриловић, Београд, 1974

Историја на железнице во Македонија 1873-1973, редакција: К. Битоски, М. Хаџи Ристик, и др., Скопје, 1973

Историја радничког покрета – зборник радова, књ. 2, Београд, 1965

Историографија, марксизам и образовање: Жилавост и немоћ политичке историје, Неум 1985, Београд 1986

Јовановић, Мирослав, Радић, Радивој, *Крiza историје – српска историографија и друштвени изазови с краја 20. и почетка 21. века*, Београд, 2009,

Југославија 1945-1985, Статистички приказ, редакц. Душан Миљковић, Београд, 1986

Кардељ, Едвард, *Пут нове Југославије*, Београд, 1949

Касаш, Александар, *Мађари у Војводини 1941-1946*, Нови Сад 1996

Кидрич, Борис, *Привредни проблеми ФНРЈ*, Београд, 1950

Кока, Јирген, *О историјској науци. Огледи*, Београд, 1994

Константиновић Н., *Развој наше привреде по Петогодишњем палну (други део)*, Београд 1948

Костић, Цветко, *Сељаци индустријски радници*, Београд, 1955

Кундаковић, Живко Д., *Седам и по деценија једне фабрике 1884-1959*, Одбор за прославу 75 годишњице постојања Фабрике машина и железничких возила „Станко Пауновић“, Ниш, 1959

Лакер, Волтер, *Историја Европе 1945-1992*, Београд, 1999

Мајданац, Бора, *Индустријализација и пораст радничке класе у Србији 1947-1952*, Београд, 1981

Мала енциклопедија Просвета, 1-3, IV изд., Београд, 1986

Миленковић, Тома, *Руски инжењери у Југославији 1919-1941*, Београд, 1997

Милић, Владимир, *Револуција и социјална структура*, Београд, 1978

- Милићевић, Наташа, *Југословенска власт и српско грађанство 1944-1950*, Београд, 2009
- Милорадовић, Горан, *Лепота под надзором. Совјетски културни утицаји у Југославији 1945-1955*, Београд, 2012
- Милошевић, Александар, Васиљевић, Константин и др., *Београдски водовод 1892-1975*, Београд, 1975
- Митровић, Андреј, *Пропитивање Клио. Огледи о теоријском у историографији*, Београд, 1996
- Митровић, Момчило, *Друштвено економске промене и организација управљања привредом у Србији: 1944-52. године*, Београд, 1988
- Михаиловић, Коста, *Економска стварност Југославије*, Београд, 1981
- Модерна српска држава 1804-2004. Хронологија*, Љ. Димић, М. Јовановић, Љ. Трговчевић, М. Ристовић, Д. Стојановић, П. Марковић, Б. Прпа, М. Перишић, Београд, 2004
- Морић, Звонко, *Индустрија Југославије*, Београд, 1958
- Недељковић, Божидар, *Индустрија Београда 1*, Привредна хроника, Београд, 1956
- Николајевић, Борко, *Репарације. Развој послератних односа између држава поводом репарација с посебним освртом на време после Првог и Другог светског рата*, Сарајево 1956
- Обрадовић, Марија, *„Народна демократија” у Југославији 1945-1952*, Београд, 1995
- Павлица, Бранко К., *Југословенско-немачки уговорни односи 1940-1990*, Београд, 1990
- Палић, Миленко, *Албус – творница сапуна и хемијских производа*, Нови Сад, 1967
- Перић, Илија, *Страници у југословенској привреди*, Београд, 1936
- Перишић, Мирослав, *Од Стаљина ка Сартру: Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945-1958*, Београд, 2008
- Петрановић, Бранко, *Југославија, велике силе и балканске земље 1945-1948*, Подгорица, 1994
- Петрановић, Бранко, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, Београд, 1969
- Петрановић, Бранко, *Србија у Другом светском рату 1939-1945*, Београд, 1992
- Петрановић, Бранко, Штрбац, Чедомир, *Историја социјалистичке Југославије, I*, Београд, 1977
- Петровић, Војислав, *Развитак привредног система ФНРЈ, 1-4*, Београд, 1954-1957

- Печујлић, Мирослав, *Промене у социјалној структури Југославије, Предавања одржана на Високој школи политичких наука*, Београд, 1963
- Поповић, Страшимир, *Организација привреде Југославије и улога државе*, Београд, 1956
- Правни лексикон*, Београд, 1964
- Преглед развоја социјалистичке Југославије од завршетка ослободилачког рата до 1965. године – 25 година социјалистичке Југославије*, Београд, 1968
- Привреда ФНРЈ у 1952. години с освртом на послератни развој*, Економски институт ФНРЈ, Београд, 1957
- Привреда ФНРЈ у периоду од 1947-1956*, Економски институт ФНРЈ, Београд, 1953
- Прилози за историју социјализма. Хронологија најважнијих догађаја из односа Југославије са социјалистичким земљама у периоду 1948-1953*, прир. Бранислав Илић, Војислав Ћирковић, бр. 7, Београд, 1970
- Производне снаге НР Србије*, Економски институт НР Србије, Београд, 1953
- Развитак становништва Југославије у послератном периоду*, Институт друштвених наука, Београд, 1974
- Развој Југославије 1947-1988. Статистички приказ*, Београд, 1982
- Развој привреде ФНРЈ*, Београд, 1956
- Развој технике и привреде у Југославији 1945-1955*, Београд, 1955 исто, 1956. (Техника, јубиларни број)
- Раичевић, Јован, Ђурашковић, Ђуро, *Шест деценија београдске шећеране 1898-1958*, Београд, 1958
- Раичевић, Јован, *Железнице у Србији 1884-1958*, Београд, 1959
- Селинић, Слободан, *Југословенско-чехословачки односи (1945-1955)*, Београд, 2010
- Спасић, Живомир, *Крагујевачка војна фабрика 1853-1953*, Београд, 1973
- Тутунов комбинат Прилеп 1873-1958*, Прилеп, 1958
- Универзитет у Београду 1938-1988*, Зборник радова, Београд, 1988
- Филиповић М., *Обнова наше индустрије: први биланс*, Београд, 1946
- Чобелић, Никола, *Политика и методи привредног развоја Југославије, 1947-1956*, Том 10, Београд, 1959
- Шегвић, Весела, *Повратак југословенске економске емиграције 1945-1951*, Београд, 1953
- Шездесетпет година Српске фабрике стакла 1907-1972*, ур. Коста Ракић, Параћин - Београд, 1972

Шперо, Василије, *Развитак индустрије ФНРЈ*, Београд, 1955

Периодика (општа)

Borec, Ljubljana

Der Schaffende, Organ des Zentralausschusses des Gewerkschaftsbundes Jugoslawien,
Beograd

Борба, Београд

Комунист, Београд

Народна омладина Југославије, Београд

НИН, Београд

Политика, Београд

Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије, Београд

Прилози из стручне периодике и зборника радова

Antić, Vinko, *Inozemni turisti na Jadranu* // Pomorski zbornik.- 2, Zadar, 1964

Antić, Vinko, *Pomorstvo i naš turizam* // Pomorski zbornik.- I, Zagreb, 1962

Arsenov, Sava, *Ekonomska emigracija i zapošljavanje stranaca u Jugoslaviji* // Migracijske
teme.- god. 3., br. 1, Zagreb, 1987

Basioli, Josip, *Ribari Italije na našem moru* // Pomorski zbornik.- 11, Rijeka, 1973

Brey, Thomas, *Bonn und Belgrad. Die Beziehungen zwischender Bundesrepublik.
Deutschland und Jugoslawien seit dem Zweiten Weltkrieg* // Osteuropa, Zeitschrift für
Gegenwartsfragen des Ostens.- Том 29, 1979

Čalić, Dušan, *Izgradnja teške industrije i njena uloga u privrednom razvitku FNRJ* // Rad
JAZU.- 318, Zagreb, 1959

Čepič, Zdenko, *Nekatere značilnosti gospodarske politike v obdobju 1945-1952. Teze* //
Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.- god. 25, br. 1-2, Ljubljana, 1985

Dobrinčić, Martin, *Obnova željezničkog saobraćaja na području FNRJ 1945-1946* // Rad
JAZU.- 288, Zagreb, 1952

Dukovski, Darko, *Negativne gospodarske, socijalne i političke prilike u Istri (1945.-1954.)*,
Dijalog povjesničara – istoričara, Zagreb, 5-7.10.2001

Geiger, Vladimir, *Sudbina Folksdojčera u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata u
jugoslavenskoj historiografiji, politici i književnosti (1991.-1998.)* // Dijalog
povjesničara - istoričara 1, Pečuh/Pečuj, 20-22.11.1998

- Horvat, Vlado, *Škare cijena u razmjeni selo – grad zarazdoblje 1938-1952* // Izbor radova 1952-1962, III, Ekonomski institut, Zagreb, 1963
- Horvatin, Bojan, *Razvitak „Uljanika“ od 1947. do danas* // Pomorski zbornik.- 2, Zadar, 1964
- Juranović, Nora, *Industrija u Hrvatskoj u razvoju od 100 godina* // Ekonomski pregled.- IX, бр. 3-4, Zagreb, 1958
- Jurić, Boris, *Pomorstvo Zadra u posljednjih pola stoljeća 1918-1967* // Pomorski zbornik.- 6, Zadar, 1968
- Kirinčić, Josip, *Luka Rijeka 1945-1965* // Pomorski zbornik.- 3, Zadar, 1965
- Kojić, Branko, *Ekonomski razvitak Istre 1945-1950* // Ekonomski pregled.- II, br. 3-4, Zagreb, 1950
- Kolar-Dimitrijević, Mira, *Statistički pregled stranih radnika i članova njihovih porodica u Jugoslaviji 1933. godine* // Časopis za suvremenu povijest.- god. 4. br. 3, 1972
- Kosovac, Mladen, *Zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima i druga njihova prava u Jugoslaviji* // Radni odnosi i samoupravljanje.- god. 16, br. 10, Beograd, 1986
- Krstulović, Vicko, *Naša pomorska privreda* // Pomorski zbornik.- I, Zagreb, 1962
- Lovrenović, Stjepan, *Zanatstvo FNRJ* // Ekonomski pregled.- VI, br. 3, Zagreb, 1955
- Nećak, Dušan, *Avstrijsko-jugoslovanski odnosi 1941-1955, Brez manjšinskega vprašanja* // Borec.- XXXIX, 10, Ljubljana, 1987
- Petranović, Branko, *Okviri glavnih tokova društvenih promena u Jugoslaviji 1949-1950* // Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.- god. 22, br. 1-2, Ljubljana, 1982
- Selinić, Slobodan, *Stručnjaci iz Čehoslovačke u Jugoslaviji 1945-1948* // Istorija 20. veka.- 2, Beograd, 2009
- Sundhaussen, Holm, *Die Deutschen in Jugoslawien* // Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland. Migration in Geschichte und Gegenwart. Hg. von K. Bade, München, 1992
- Sundhaussen, Holm, Höpken, Wolfgang, *Wirtschafts- und Sozialgeschichte Jugoslawiens 1918-1980* // Südosteuropa-Mitteilungen.- 28, München, 1988
- Tripković, Đoko, *Jugoslavija i Maršalov plan* // Istorija 20. veka.- br. 1-2, Beograd, 1990
- Vrišer, Igor, *Industrijalizacija Jugoslavije* // Geographica Slovenica.- 10, Ljubljana, 1979
- Wood, Andrew M., *Relations between Britain and Yugoslavia 1945-1987* // Međunarodni problemi.- god. 39, br. 4, Beograd, 1987
- Алексић, др Драган, *Проблем радне снаге у индустрији и рударству Србије у Другом светском рату* // Токови историје.- бр. 3-4, Београд, 1997

- Богетић, Драган, *Економска сарадња Југославије са СР Немачком у време сукоба с Коминформом 1948-1956* // Југословенски историјски часопис.- 1-2, Београд, 1998
- Вукомановић, др Славко, *Да ли је у Србији царевао отпор према интелектуалцима?* // Токови историје.- бр. 1-2, Београд, 1993
- Гречић Владимир, *Савремени миграциони токови европске радне снаге* // Становништво.- бр.3-4, Београд, 1973
- Деспот, Миливој, *Странци – борци 8. корпуса НОВЈ* // Војвођански гласник.- год. 41, бр. 1, Нови Сад, 1990
- Драгишић, Петар, *Бугарска мањина у Србији и Резолуција Коминформа* // Токови историје.- бр. 1-2/2002
- Жижић Родољуб, *Од 2,5 до 2.000 киловата* // Овде Радио Београд, Зборник поводом педесетогодишњице, Београд, 1979
- Иваниш, Жељко, *Неки чиниоци међународног економског положаја Југославије првих година после 2. светског рата* // Зборник радова – Висока војнополитичка школа ЈНА.- год. 24, Београд, 1987
- Јањетовић, мр Зоран, *Логорисање војвођанских Немаца од новембра 1944. до јуна 1945. године* // Токови историје.- бр. 1-2, Београд, 1997
- Јањетовић, мр Зоран, *О држављанству југословенских Немаца* // Токови историје.- бр. 1-2, Београд, 2002
- Јањетовић, мр Зоран, *Односи Срба и Немаца у Војводини (XVIII-XX век)* // Токови историје.- бр. 1-2, Београд, 1996
- Јовановић, Мирослав, *Стаљинизам* // Историјски гласник.- бр. 1-2, Београд, 1993
- Кржишник-Буквић, Вера, *Политика цена у ДФЈ 1945. године* // Историјски зборник.- 8, Бањалука, 1987
- Лазаревић, Адам, *Положај странаца по југословенском грађанском процесном праву* // Југословенска ревија за међународно право.- год. 19, бр.1, 1972
- Лакић, Сава, *Друштвено-економски услови развоја металне индустрије у Војводини после 2. Светског рата* // Зборник за друштвене науке МС.- бр. 52, Нови Сад, 1969
- Љубодраг, Димић, *Совјетски културни утицај у Србији 1945-1950* // Југословенски историјски часопис.- 1-2, Београд, 1987
- Марјановић, Јован, *Допринос Југославије победи антихитлеровске коалиције* // Историјски гласник.- бр. 1-2, Београд, 1970

- Марковић, др Предраг, *Идеологија стандарда југословенског режима 1948-1965* // Токови историје.- бр. 1-2, Београд, 1996
- Марковић, Предраг, *Сећања на рад у југословенском социјализму између критике и мита о земљи Дембелији* // Годишњак за друштвену историју.- год. IX, бр. 1-3, 2002, Београд, 2004
- Милосављевић, Остоја, *Равноправни положај страних радника у Југославији* // Привредноправни приручник.- год. 12, бр. 11, Београд, 1974
- Митровић, др Момчило, *Избеглице из Грчке у Југославији 1945-1960. године* // Токови историје.- бр. 3-4, Београд, 1997
- Обрадовић, др Марија, *Комунистичка модернизација у Југославији 1947-1953* // Токови историје.- бр. 1-2, Београд, 1994
- Перишић, Мирослав, *Свест о другачијем: Југословенски студенти у Француској 1945-1950. Између изазова Париза и верности партији* // Токови историје.- бр. 4, Београд, 2006
- Петрановић, Бранко, *Методолошке дилеме савремене историје* // Гледишта, Часопис за друштвену критику и теорију.- год. XVIII, бр. 5, Београд, 1977
- Петрановић, Бранко, *О неким крајностима рада на савременој историји и односу опште и локалне историје* // Гледишта, Часопис за друштвену критику и теорију.- год. XI, бр. 12, Београд, 1970
- Петрановић, Бранко, *О неким проблемима обраде историје ФНРЈ* // Југословенски историјски часопис.- бр. 1, Београд, 1962
- Петрановић, Бранко, *О примени метода анализе садржаја у савременој историји* // Прилози за историју социјализма.- бр. 7, Београд, 1970
- Петрановић, Бранко, *Помоћ УНРЕ Југославији* // Историја XX века, Зборник радова II, Београд, 1961
- Петрановић, Бранко, *Прилог изучавању планирања и финансирања привредне обнове у Југославији 1945-1946* // Југословенски историјски часопис.- бр. 2, Београд, 1963
- Петрановић, Бранко, *Савремена историја и њени парадокси* // Историјски записи.- год. LX, бр. 1, Титоград, 1987
- Петрановић, Бранко, *Српска историографија и југословенска држава* // Историјски гласник.- св. 1-2, Београд, 1994
- Радић, Радмила, *Друштвено економски преображај радничке класе у Србији у периоду 1945-1950* // Токови револуције.- Београд, 1988

- Радић, Радмила, *Обнављање синдиката и положај радничке класе у Србији последњих дана рата* // Токови револуције.- Београд, 1986
- Симоновић, Бранислав, Поповић, Зоран, *Могућности примене метода квантификације квалитативних обележја у истраживањима из области друштвених наука* // Социолошки преглед, vol. XXXIX, no. 3, Београд, 2005
- Станић, Никола, *Територијална алокација инвестиција и кретање народног дохотка у послератном прериоду* // Економска мисао.- VII, бр. 4, Београд, 1975
- Стекић, Живојин, *Везе са светом* // Овде Радио Београд, Зборник поводом педесетогодишњице, Београд, 1979
- Хунов, Тодор, *Фактички домицил и положај страних радника* // Југословенска ревија за међународно право.- год. 26, бр 1/3, Београд, 1979
- Штрбац, Чедомир, *Политика „keeping Tito of loat” – Америчка помоћ Југославији 1950-1951* // Међународни проблеми.- год. 41, бр. 2/3, Београд, 1989

Пошто смо добили на увид и прегледали пријаву теме докторске дисертације Саше Илића, и установили да кандидат испуњава све услове за пријаву докторске дисертације на нашој катедри, част нам је да Наставно-научно веће Филозофског факултета извешти о следећем.

Кандидат Саша Илић је одлучио да за израду докторске дисертације предложи тему:

„Страни радници и стручњаци у привреди Југославије 1945-1950. године“

Прегледавши приложену документацију, и након обављеног разговора са кандидатом, Комисија је слободна да Наставно-научном већу поднесе следећи

„Реферат о квалификованости кандидата и подобности предложене теме за докторску дисертацију“

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Колега Саша Илић, дипломирани историчар (1995), уписао је постдипломске студије 1995/1996 године на Катедри за Општу савремену историју, да би, у складу са одредбама Закона о високом образовању, продужио докторске студије од 2011/2012 школске године на Катедри за Општу савремену историју. Био је запослен у Архиву Југославије / Србије и Црне Горе (1996-2005). Од 2005. године ради, најпре као саветник, а од 2007. године до данас, као директор Архива Народне банке Србије.

Током досадашњих докторских студија и у научном раду, показао је висок степен научне посвећености раду и високе научне потенцијале. О томе посебно сведочи чињеница да је објавио једну монографију, једну збирку извора, и преко 20 научних радова – расправа, чланака, докумената, прилога, архивских водича, осврта и есеја. Довољно је навести само неколико најважнијих: *Ђорђе Вајферт – визионар и прегалац: Лична и пословна илустрована биографија 1850-1937*, Београд 2010 (у коауторству са С. Јерковић и В. Булајићем); *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије. Август – децембар 1930. године, Књига I*, (и коауторству са Н.Петровић), Београд 2005; „Јавна берза рада у Београду – Ponuda i potražnja radne snage tokom 1921. godine“, у: *Istorija 20. veka*, God. XIV, Broj 2/1996, Београд, 1996, 123-142; „Штедња електричне енергије. Неки проблеми односа државе и појединца у несташици струје 1949-1950. године“, у: *Годишњак за друштвену историју*, Год. III, свеска 3, 1996, Београд, 1998, 243-259; „Савезна електропривреда 1945-1951. Институције и значај архивске грађе фондова из области електропривреде“, у: Архив, Часопис Архива Југославије, Год. I, бр. 1, Београд,

2000, 49-71, као и низ других. Осим тога, на висок научни потенцијал колеге Илића указује и више ауторских и коауторских изложбених поставки архивских докумената и каталога изложби приказаних у земљи (Београд, Нови Сад, Ниш) и иностранству (Стразбур, Брисел, Париз).

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет дисертације колеге Илића јесте истраживање феномена и утицаја страних радника и стручњака у привреди Југославије 1945-1950. године. Реч је о једном од, истраживачки и историографски, неиспитаних феномена који је имао значајан утицај на привредну, па и друштвену стварност послератне југословенске државе. Наведена тема део је појаве која је, иако не много позната, постојала и оставила значајан траг у југословенској стварности током више година након Другог светског рата – појаве боравка и рада великог броја страних стручних радника, више и високо образованих стручњака, па и врхунских експерата (у распону од занатски и индустријски квалификованог радничког кадра, до високообразованих врхунских специјалиста), као и зналаца у области уметности и културе, чија су занимања била дефицитарна у Југославији. Када је реч о предмету дисертације важно је нагласити да је у досадашњој историографији једино било, релативно познато, постојање совјетских војних и цивилних стручњака у Југославији, који су, уосталом, послужили као *casus belli* у интрепартијском спору 1948. године. Међутим, наша истраживања, додуше ограничена немогућношћу коришћења архивских докумената полицијске и војне провенијенције, нису потврдила иоле значајнију бројност тих совјетских инструктора и стручњака, а нарочито њихов значајнији пословни ангажман, чиме и само питање повода за сукоб између југословенских и совјетских комуниста поприма нову светлост. Наместо совјетских привредних и других специјалиста који би у великом броју помогли југословенску обнову и њен индустријски раст и развој, и супротно очекивањима самог врха југословенске партије који је извесно време веровао да је питање дана када ће „бригаде“ совјетских инжењера похрлити у помоћ идеолошкој посестрими, изворна грађа нам нуди сасвим другу националну структуру стручњака (радника и специјалиста) који су се послератној Југославији „нашли при руци“. Уместо очекиваних и прижељкиваних Совјета, Југославији су своју стручност понудили дојучерашњи непријатељи – првенствено Немци (око 10.000), али и Италијани, Бугари и Мађари. Сем њих, у Југославији су, током периода послератне обнове и првог петогодишњег плана, у привредним предузећима били запослени и држављани читаве лепезе других европских, па и ваневропских, земаља, додуше у симболичном броју.

Основни циљ дисертације је – анализа и објашњење више непознатих (или мало познатих) појава о, и у вези са, страним радницима и стручњацима у привреди Југославије 1945-1950. Међу осталим важним циљевима истраживања истичу се: потреба да се одговори на одређене квантификационе захтеве – бројност страних и немачких радника и стручњака у Југославији, стручни, квалификациони и професионални ниво странаца запослених у привреди ФНРЈ, њихов распоред по републикама и гранама привреде, старосну, породичну, полну, домицилну структуру посматране групе и слично. Затим да се истраживањем осветли и друштвено-историјска страна проблема: мотивација странаца, првенствено Немаца, за запослењем у Југославији (различити мотивациони фактори ратних заробљеника и „споља“ ангажованих стручњака), ступање у контакт, долазак у земљу и предузеће, смештај,

сусрет са новом околином, пословна сарадња и нетрпељивост, утицај „бремена“ тек минулог рата, несугласице, спорови и сукоби, свакодневица, државни надзор, контрола и идејно-политички утицаји. Такође, циљ истраживања јесте и сагледавање појаве кроз конкретне одабране примере ангажовања стране стручне радне снаге и то како са фокусом на појединце (неки од најеминентнијих страних стручњака, који су радили са комплетним својим тимовима на крупним привредним пројектима), тако и на привредне субјекте (поједина градилишта или пројекти који су посебно били подржани радом страних експерата). Коначно, истраживање би требало да пружи биланс боравка страних стручних радника и специјалиста у Југославији, тј. њеној привреди у посматраном периоду – цену боравка и рада страних стручњака, цену добити услед њиховог боравка и рада, те резултат примене знања.

Постављање ових циљева је посебно важно уколико се има у виду да у југословенској и српској историографији питање страних, а међу њима и немачких радника и стручњака није детаљније обрађивано (и поред чињенице да сама тема представљала политички или друштвени табу, пошто је о раду страних стручњака у Југославији још 1950. године јавно говорио и сам Тито). Са друге стране, маркирање економских феномена и појава има изузетну важност уколико се има у виду да изучавање економске историје није били, нити је данас претерано заступљено у српској историографији, и да су најзначајније радове посвећене овој проблематици писали страни истраживачи (примера ради Лемпи и Џексон).

3. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације:

Кандидат Саша Илић је предложио следећу структуру дисертације:

- Предговор
- Увод
- Привреда у новим условима / околностима
- Странци – југословенски радници
- Структура страних радника и стручњака
- Ми и они – друштвени живот
- Студије случаја (портрети, пројекти, градилишта)
- Биланс боравка (закључак)

Предговор рада биће посвећен предмету и циљевима истраживања. Нарочита пажња биће посвећена упознавању са појавом у контексту епохе, са објашњењем друштвених група које су укључене, односно искључене из студије, као и дефинисање термина који ће се користити у раду: *радник, стручњак, странац, Немац, ослобођеник* и сл. Осим тога, биће анализирани просторни, хронолошки и садржински оквири дисертације, затим истраженост теме и изворна подлога. Такође, биће објашњен методолошки приступ проблему (сагледавање ове друштвено-историјске појаве укрштањем више разнородних методолошких поступака: статистичке анализе,

економско-историјских поступака, социолошких и социо-психолошких аспеката, квантификација, студија случаја).

Увод ће садржати осврт на привредне, саобраћајне, образовне и уопште развојне прилике (и потребе) међуратне Југославије, као и осврт на боравак страних стручњака у Краљевини Југославији. Поред тога, биће анализирани, у генералним цртама, неколико важних историографских питања: последице Другог светског рата по југословенску привреду и инфраструктуру, као и демографски губици, с посебним освртом на губитке у такозваној техничкој интелигенцији. Такође, биће указано и на основне последице рата у Европи, нарочито у Немачкој и у Средњој Европи.

Прво поглавље **Привреда у новим условима / околностима** биће посвећено стању у југословенској привреди у новим условима – економији коју гради идеологизовани победник у рату и револуцији – и у њему ће бити анализиран однос идеологије и развоја, виђен очима Комунистичке партије (императивно пресликавање метода, поступака и схватања револуције у привредни живот, обнова и изградња, индустријализација и електрификација, петогодишњи план, „револуција“ у саобраћају, образовању итд.). Такође, анализа ће бити усмерена и на стварно стање (расположивост) стручног радничког и специјалистичког кадра у земљи, дубоко у бројевима несагласног с огромним развојним амбицијама. Анализа ће обухватити и стање радне снаге у Југославији и њену квалификованост на крају рата, као и ондашње процене потреба за стручном и квалификованом радном снагом способном да спроведе разне пословне захтеве у већ високо технологизованим областима електропривреде и индустрије. Анализа ће се бавити и начинима на које је нова власт покушавала да реши питање мањка квалификоване радне снаге уз помоћ Совјетског Савеза, али и неуспехом тог „пројекта“, као и њеним суочавањем са реалностима послератног времена – који су као решење проблема наметали потребу да се извори потребне радне снаге потраже међу другим странцима (немачким заробљеницима који су логорисани на територији Југославије и грађанима других, претежно средњоевропских, разорених или осиромашених, земаља). Најзад, у овом поглављу разматраће се и питања правног аспекта доласка, боравка и рада странаца у Југославији, као и осврт на однос ригорозног стаљинизма према стручности, односно знању.

У поглављу **Странци – југословенски радници** биће анализиран поступак превођења дела немачких ратних заробљеника (одабраних, али и заинтересованих) у статус „ослобођеника“, тј. лица која су у замену за уговор о раду добила слободу, при чему ће посебна пажња бити усмерена на реконструкцију што је могуће реалније слике услова живота и рада у заробљеничким логорима, као и услова које су могли добити радом у поједином предузећу. Даље, анализа ће бити усмерена на изучавање околности ангажовања најбројније и најпродуктивније групе странаца на раду у Југославији – Немаца из Немачке, Аустрије и других држава које су биле у саставу Трећег рајха, и то двојако: како њихову намеру да пронађу посао по сваку цену, тако и успостављање контаката, поступке преговарања и договарања и транспортовања до Југославије кроз саобраћајно разорену Средњу Европу. Посебан сегмент анализе биће посвећен различитим техникама у вези с ангажовањем немачких стручњака, биће назначени кључни пунктови за њихово врбовање и окупљање, описане конфликтне ситуације с представницима других држава „жељних“ стручне радне снаге, означене надлежне институције у земљи за то питање, као и њихов рад. Овде ће такође бити описане и технике ангажовања странаца из других земаља (Италије, Чехословачке, Мађарске,

Бугарске). Даље, биће приказано путовање странаца из пунктова за окупљање до Југославије, а онда и по Југославији до коначног одредишта, као и долазак страних радника и стручњака у предузећа (пријем, рад, тешкоће, сукоби). Коначно, овде ће бити приказани и елементи надзора државе и партије над странцима на раду у Југославији.

Поглавље **Структура страних радника и стручњака** биће посвећено статистичкој анализи структуре страних радника, са намером да се прикаже ко су они уопште, одакле долазе и каквог су државног и националног порекла, затим који ниво образовања поседују и којег профила, које су животне доби, којег породичног статуса, кога издржавају у „матичној“ земљи и слично. На основу архивске грађе персоналне провенијенције биће анализиран стварни професионални квалитет ових радника. Поред тога биће учињен напор да се утврди што прецизнији број стручњака који су у Југославију довели своје породице. Најзад, биће анализирана и реконструисана распрострањеност страних радника и стручњака по Југославији (према значајнијим индустријским центрима, привредним гранама и делатностима).

У четвртном поглављу, **Ми и они – друштвени живот**, биће анализиран њихов долазак у нову средину, смештај и (не)сналажење, као и компромиси који су чињени у сусрету са околином. Биће анализирани и реконструисани: свакодневни живот страних стручњака (самаца и оних који су дошли с породицом), проблеми око снабдевања, услови становања и грејања, школовање деце, дружења с другим странцима, културни живот. Такође, ће бити анализиране и тешкоће на радном месту (неспоразуми, жалбе, професионални и лични сукоби, неразумевање администрације, процедурални пропусти, инцидентни појединци: авантуристи, преваранти и шарлатани и сл.), као и разноврсна очекивања странаца (професионална сатисфакција, жеља за одласком на одмор или за повратком кући). Најзад, биће учињен напор за реконструкцију перцепције и репрезентације средине у којој су се странци на привременом раду у Југославији затекли.

У наредном поглављу, **Студије случаја (портрети, пројекти, градилишта)**, у форми студије случаја, пажња ће бити усмерена на осветљавање неколико карактеристичних или најзначајнијих примера рада странаца у југословенској привреди. То се пре свега односи на ангажман једног од водећих стручњака у области електропривреде, проф. А. Лудина, који је са својим комплетним тимом радио на изградњи електроенергетског система, као и скице изабраних пројеката и градилишта у којима су странци оставили видан траг (хидро- и термоелектране, железаре, рудници).

Завршно поглавље, **Биланс боравка (закључак)**, биће посвећено не само сумирању резултата истраживања, већ и анализи биланса боравка којим би се утврдила цена боравка и рада страних радника и стручњака, с једне стране, односно цена добити услед њиховог боравка и рада, с друге стране, а на крају и анализа ефеката и резултата које је имала примене њиховог знања у југословенској привреди.

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању:

Колега Саша Илић у свом истраживању полази од следећих, најважнијих и научно потпуно утемељених хипотеза:

- Привредни опоравак Југославије у годинама непосредно након Другог светског рата и темеље будућег развоја умногome су поставили страни стручњаци (страни радници и експерти на привременом раду у Југославији).

- Послератна помоћ Совјетског Савеза Југославији у људству (тзв. цивилним и војним стручњацима) није била адекватна обиму који се очекивао, а нарочито обиму који је у пропагандном рату после 1948. године истицао (мада југословенска страна није ни тада ништа учинила да „призна“ изостанак раније очекиване помоћи).

- Поједини привредни субјекти, индустријски погони и технолошке линије на би били покренути у посматраној историјској епохи без ангажовања страних стручњака, или би њихови производни и пословни домети били осетно слабији од постигнутих.

- Понуда југословенских власти појединим ратним заробљеницима да „откупе“ слободу у замену за двогодишњи или трогодишњи уговор о раду је делу ратних заробљеника умногome олакшала живот.

- Иако су страни држављани на раду у Југославији формално били изједначени с домаћом радном снагом, суштински су постојале разлике (посебно у односу страни радник/стручњак – локална бирократија).

5. Методе које ће се у истраживању применити:

Колега Илић ће предложеној тему дисертације анализирати, осим класичног историографског приступа, и квантитативним методама, а у свом раду ће користити и студију случаја. Класичан *историографски метод* заснован на хеуристичком прикупљању и класификовању изворне грађе и литературе, њиховој критичкој анализи, сређивању резултата, сумирању, омогућава поуздану експозицију научних чињеница, и на основу њих доношење утемељених тумачења и закључака. Имајући у виду да се комплексан предмет истраживања не може свести на чисто историјску димензију анализе, реконструкције и тумачења прошле стварности, пошто његову суштину у великој мери чине и економски, социолошки, правни и демографски феномени, у раду ће бити коришћени и карактеристични модели анализе својствени тим наукама. У том погледу свакако најзначајнија ће бити примена *квантитативног метода*, и то како на нивоу статистичке анализе, тако и кроз примену различитих економетријских модела, односно демографске анализе. Дефинисање статистичких скупова биће, поред њиховог квантификовања, и предмет квалитативне (историјске) анализе и тумачења. Сходно потреби кандидат ће користити различите методе и за анализу легислативе (опште и појединачне) која је прописивала правни оквир рада и живота странаца у Југославији. А током рада на изради дисертације може доћи и до потребе анализе усмених наратива, везаних за епоху која ће бити истраживана. Најзад, у раду, због потребе прецизније и утемељеније анализе изворног материјала биће коришћен и метод *студије случаја*, заснован на индуктивном моделу, са циљем да се преко једног примера прикаже општија слика.

6. Очекивани резултати и научни допринос:

С обзиром на предложену тему, приступ њеној обради, предложене методе, концептуалну разраду, проблематизацију и контекстуализацију – дисертација колеге Саше Илића у великој мери би проширила постојећа (крајње сведена, умногоме непотпуна, скромна и прилично схематизована и стереотипизована) знања о ангажману страних стручњака и радника у привреди Југославије у првим годинама након Другог светског рата. Проучавања привредне историје су неопходна ради бољег разумевања и сагледавања одређене историјске епохе. Стога проучавање овог феномена има велики значај за боље и свеобухватније разумевање посматране епохе. И то како на нивоу реконструкције кључних фактографских чињеница епохе, тако и на нивоу њихове друштвено-историјске контекстуализације, концептуализације и свестраног научног тумачења. Тим пре јер ни српска (ни бивша југословенска) историографија, као ни историографије других земаља насталих на подручју бивше Југославије, као ни историографије земаља из којих су страни радници били ангажовани, нису монографски обрадиле наведену тему. Значај проучавања наведене теме проистиче и из чињенице да ће њени резултати омогућити боље и потпуније разумевање друштвене историје (различитих аспеката модернизације, мобилности радне снаге, трансфера знања, свакодневице и др.) социјалистичке Југославије до почетка 50-их година 20. века, у контексту историје југоисточне и средње Европе. Уочљив научни допринос представљаће и укрштање различитих методолошких постулата већег броја наука и научних дисциплина са методима историјске науке, што може омогућити објективније и „тоталније“ сагледавање изучаване појаве.

7. Закључак:

Имајући у виду све напред изложено Комисија је мишљења да кандидат Саша Илић како својим преданим радом на докторским студијама, тако и својим научним потенцијалима исказаним у научним радовима, несумњиво поседује неопходне способности, знања и научни потенцијал да успешно истражи, научно верификовано обради и анализира предложену тему дисертације.

На основу приложених материјала и документације, Комисија је заузела недвосмислен став да је реч о оригиналној идеји, значајној за развој науке.

На основу свега изложеног, част нам је да предложимо наставно-научном већу да прихвати предложену тему *„Страни радници и стручњаци у привреди Југославије 1945-1950. године“* и дозволи Сашу Илићу да је обради као тему своје докторске дисертације.

Напомена:

Уз реферат се посебно прилажу:

Прилог 1. списак коришћених извора

Прилог 2. избор из литературе коришћене у раду.

у Београду, 11. фебруара 2013. г.

Комисија

проф. др Милан Ристовић

проф. др Дубравка Стојановић

др Мирослав Перишић, Научни сарадник

Институт за новију историју Србије

проф. др Мирослав Јовановић,

ментор и писац реферата

